

Kuzeyin ıssız bölgelerinde Türkçe konuşan kavimler, bir kütük üzerine taktıkları tellerle, yatık bir saz yapıyor ve ona "yatkan, yatugan, yadagan, çatgan, çadıgan" diyorlardı. Teller İçasyadaki gibi sinir veya bağırsakla yapılıyor ve bunların eşliğinde Türkçe destan saz sanatçıları, ortaya çıkıyordu. Sonradan bunlar, yerlerini tarih içinde "çeng, santur ve kanun" gibi Önasya kültür deyimlerine ve şalına bürünmüş, ancak eski özlerini taşıyan sazlara bıraktı.¹

Yatugan adlı çalgının geçtiği en eski kaynak, aşağı yukarı 1412 yıllarına rastlayan, Tarih-i Muini'dir. Timur'un huzurundaki çalgıcılardan söz açılırken, "şıdurgu, yatugan, kanun ve kemeçe" gibi musiki aletlerinin adı geçer. Bu da bize "kanun" ve "yatugan"ın ayrı ayrı diz aletleri olduklarını gösteriyor. Abdurrezzak Semerkandi (1471) gibi Timur'lular çağı eserleriyle, Nevai'nin şiirlerinde sıkça görülür.²

Santur sazı da anatomik yapısı itibarıyla Kanun sazına benzemekle birlikte, icra tekniğinde farklılıklar gösterir. Kanun sazında kullanılan mızraplar, Santur sazında yerini çekiçlere bırakmıştır. Santur sazının Kanun sazından başka bir farklılığı da bir ses üzerine gerilen tellerin adetleri ve cinsleridir. Ayrıca Santur sazında üç oktavlık ses sahası olmasına rağmen, Kanun sazında bu ses sahası 3,5 oktava kadar genişler. Buna mukabil Kanun sazı ile Santur sazı arasındaki en büyük benzerliklerden biri de, diğer Türk Musikisi enstrümanları gibi menşelerinin Orta Asya kökenli olmasıdır.

19. yy'da Hilmi Bey ve Santuri Edhem Efendi tarafından Klasik Türk Musikisi'ne dahil edilmek istense de icra zorluğu ve fazla rağbet görmemesi sebebiyle yerini icra kolaylığı ve ses zenginliği açısından daha elverişli olan Kanun sazına bırakmıştır.

Türk Musikisi'nin değerli sazlarından biri olan Kanun'u 10. asırda yaşamış ve aslen bir Türk olan Farabi'nin icad ettiğini bazı kaynaklar teyid etmektedirler.³

Aslında kanun, menşe bakımından antik devre, eski Mısırlılara ve Sümerlere kadar götürülebilir. Çeng ile Kanun'un aynı menşeden geldikleri şüphesizdir. Bugünkü şeklini Ortaçağdan sonra almıştır. 17. asırda Türk Musikisi'nde kullanılan bu saz, sonra rağbetten düşüp unutulmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nun ancak Arap ülkelerinde çalınmıştır. 18. asırda İstanbul'da Kanun çalınmadığı söylenebilir. 19. asrın ortalarına doğru Şamlı Ömer Efendi sazı

*Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü.

¹ Bahaeddin ÖGEL, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, 9. cilt. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987. s. 355

² A.g.e., s. 357

³ Haluk GÜNEYLİ, "Kanun Sazı ve Bizde Kanun Çalanlar", *Yeni Musiki Mecmuası*, sayı: 104, İstanbul, 1963. s. 82

tekrar İstanbul'a getirmiştir. Hanımlarca rağbet görmüştür. Kanuni Hacı Ârif Bey, geçen asrın sonlarında bir virtüöz olarak sazın iyice yerleşmesine hizmet etmiştir.⁴

Kanun, beher üç telli (unison=birlik) düzeninde olmak üzere 25 perdeden müteşekkildir. Bu çalgı her iki elin şahadet parmaklarına geçirilmiş yüksüklerle parmaklar arasına konulan mızraplar vasıtasıyla çalınır. Bu mızraplar Bağa'dan (Kaplumbağa kabuğu) imal edilir. Eskiden kanun terennüm edilecek herhangi bir makamın ihtiva ettiği perdelere göre akord edilirdi ve makam değiştiğiçe perdelere yeniden düzen verilir. Terennüm esnasında geçki iktiza ettiği takdirde sol elin baş parmağı icap eden telin üzerine basılarak o telin boyu lüzumlu derecede kısaltılır ve bu suretle matlup notanın sesi çıkarılırdı. Bu mahir sanatkarları bile daimi surette müşkülata uğrattı.⁵

Hacı Ârif Bey, mandalsız kanun çalmakta emsalsizdi. Türk Musikisi tarihinin, Ferid Alnar'dan sonra en büyük kanun virtüözü sayılmaktadır. Bu sazın yeniden Türk Musikisi'nde esaslı ve vazgeçilmez şekilde yer almasını sağlamıştır.⁶ Eski kanunlarda nim perdeler doğru çıkarılmadığı için eksik sazlardan sayılırdı. Bazen düşkünleşmesinin sebebi de bu kusurdan kaynaklanmaktaydı.⁷

Kanun, 20. asrın başlarında İstanbullu saz yapımcılarının elinde gelişmiş, yarım perdeler için mandal eklenmesiyle daha kullanışlı bir hale gelmiştir. Bol ahenk denilen düzene göre (diapozon la'nın re perdesine aktarılmasıyla) akord edilir.⁸

Eski devirlerde bu sazı çalanlar hakkında pek az bilgimiz vardır. Fatih Sultan Mehmed'in sarayına mensup İshak adında bir kanuni'nin bulunduğunu biliyoruz. Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'den İstanbul'a naklettirdiği San'at erbabı arasında kanuni Şahmeran isimlerine tesadüf etmekteyiz. 19. asrın ilk yarısında yaşamış kanunilerden iki sima, Kanuni Ömer Efendi ile ondan biraz daha muahhar bir Kanuni Mehmed Efendi'dir. Bu sanatkarlar arasında başlıbaşına bir ekol yaratanlar da mevcuttur. Mesela; Âma Ali Bey'in teknik bir üsluba sahip olduğunu talebesi Ahmet Yatman söylemiştir. Âma olduğu halde 200'e yakın mandalı olan kanunu büyük bir ustalıkla çalar. kopan telleri gayet çabuk değiştirmiş.⁹

Yine yukarıda isminden bahsettiğimiz Ferid Alnar, çok teknik tamamen başka bir üslupta çalardı.¹⁰ Kanun konçertosu meşhurdur. 22 çeşitli, yaylı çalgı eşliğiyle kanun için yazılmıştır. Üç bölümden oluşur ve 20 dakika sürer. Ana tema; Giriftzen Asım Bey'in Rast Peşrevi 1. hane melodileri. Kanun konçertosu ilk defa 1951 yılında Viyana radyosunda, Viyana orkestrası eşliğinde yayınlanmıştır. Alnar, daha sonra üçüncü bölümü beğenmeyerek Hazreti Mevlana'dan ilham dileğinde bulunmuş ve bir şaheser olan üçüncü bölümü birkaç gün içinde yazmıştır.¹¹

Virtüözite isteyen bu eserin icrasında bilhassa seri mızrap atışlar, inişli ve çıkışlı atlamalar ile mütemadi mandal kaldırıp indirmeler taklidi gayri kabil özellikler olmakla beraber, eserin orkestra ile birlikte icrası da aynı bir icra değeri sağlamaktadır. Ferid Alnar, bir özellik olarak

⁴ Yılmaz ÖZTUNA, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*(I), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990, s. 424-425

⁵ Haluk GÜNEYLİ, 'Kanun Sazı ve Bizde Kanun Çalanlar', *Yeni Musikî Mecmuası*, sayı: 184, İstanbul, 1963, s. 82

⁶ Yılmaz ÖZTUNA, a.g.y., s. 95

⁷ M. Ragıp GAZİMLİHAL, *Musikî Sözlüğü*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961, s. 122

⁸ Vural ŞÖZER, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 377.

⁹ Haluk GÜNEYLİ, a.g.y., s. 82-83

¹⁰ A.g.e., s. 83.

¹¹ A.g.e., s. 8-9.

kanunu dizleri üzerinde değil de bir masa üzerinde çalmaktadır. Kendisi bunun icrada kolaylık sağladığını söylemektedir. Ferid Alnar, kanunu Vital Efendi'den öğrendikten sonra özelliği olan Tremola'yı Kanuni Ama Nazım'dan öğrenmiştir.¹²

Vecihe Daryal ise köklü müzik bilgisi ve kendine özgü akıcı tekniğiyle. Türk müziğinin kadın sanatçıları arasında seçkin bir yere sahiptir.¹³ Kanunu fevkalade temiz çalan eşsiz bir sanatkar olarak tanınmıştır.¹⁴

Kanun Yapımcıları:

Mahmud Usta: (19. yy) zamanında mandal bulunmadığından kanunları mandalsızdır. Burgu tahtasının dalgalı oluşu açısından Emin Usta yapımı kanunlardan ayrılır.

Emin Usta: (Mahmud Usta'nın kalfası, 19. yy son çeyreği) Bu dönemde henüz bulunması nedeniyle kanunlarına mandal tahtası da eklemiş ve çok iyi flatolarla bezemiştir. Kendisinin mandal çakıp çakmadığı bilinmiyor. 24'lü kanunu biraz daha büyütmüş, üst tını kafesine yapımın no'su, tarihi ve ismini işlemiştir. Ahmet Yatman'da bu usta yapımı kanun bulunmakta idi.

20. yy'ın ilk yarısındaki yapımcılar: Uzunyan Artin (Harityun), Hasköylü Mıgırdıç, Leon Andelip, Mardiron Beğleryan ve Kirkor Efendi'dir.

20. yy'ın ikinci yarısındaki yapımcılar: Onnik Öner, Hadi Eroğluer (İst.), Ergin Eroğluer (İst.), Ejder Güleç (İzm.), Ali Doğan (İst.), Ataç Sevil (Yalova), Fikri Çürümez (İst.), Muhittin Bolulu (İst.), Şahin Sert (İzm.), Sadık Çalışkan (İst.), Haluk Güneyli (İst.), Gültekin Aydoğdu (Ank.), Erkin Gündoğan (Ank.), Nihat İnce (İzm.), Muzaffer Okumuş (İzmit).¹⁵

Kanun, eskiden günümüze kadar iki değişik tavırda (biçimde) çalınmıştır.

1) Klasik Biçim (Tavır)

2) Piyasa Biçimi (Tavır)

Yumuşak bir çalım olan klasik tavırda notaların dışına çıkılmaz, suslar doldurulmaz ve fazla mızrap atılmaz. Piyasa tavrı ise tam tersine notalara pek uyulmaz, suslar doldurulur ve daha canlı bir çalım biçimidir. Klasik tavırda Vecihe Daryal (1908-1970), Piyasa tavrında ise Ahmet Yatman (1897-1973) en büyük isimlerdir.

Başlangıçta bir kütük üzerine sinir ve bağırsaklardan takılan tellerle oluşan bir yatık saz, tarihle beraber "Kanun" adı altında çeşitli evrelerden geçtikten sonra 20. yy'ın başlarında İstanbul'lu saz yapımcıları tarafından mandalları çakılan ve günümüzde ise büyük bir itina ve titizlikle ustalarının elinden çıkan bu saz, Türk Musikisi'nin, vazgeçilmez sazı olmaya devam edecektir. Türk Musikisi var oldukça kanun sazı çok şeyler kazanacak, kanunun kazandıkları da Türk Musikisi'nin zenginliğine zenginlikler katacaktır.

Asırlardır, Türk müziğinin müstesna sazı olan kanun, Hacı Ârif, Ferit Alnar, Vecihe Daryal, Ahmet Yatman gibi isimleri doğuracaktır. Geliştirilmiş eserlerin icra sazı olarak da dış dünyadaki yerini alması en büyük temennimizdir.

¹² A.g.e., s. 8-9.

¹³ Vural SÖZER, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 182.

¹⁴ Yılmaz ÖZTUNA, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi(1)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990, s. 425.

¹⁵ Umir MUTLU, *Kanun Metodu*, Ermaç, İzmir, 1998, s. 18.

KAYNAKÇA

GAZİMİHAL, M. Ragıp,
GÜNEYLİ, Haluk,

MUTLU, Ümit,
ÖGEL, Bahaeddin,

ÖZTUNA, Yılmaz,

Musiki Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961.
"Kanun Sazı ve Bizde Kanun Çalanlar". **Yeni Musiki Mecmuası**, 1963, sayı: 184.

Kanun Metodu, Ermat, İzmir, 1998.

"Türklerde Yatuk Sazlar", **Türk Kültürü Tarihine Giriş**,
Kültür Bakanlığı, Ankara, 1987.

"Kanun", **Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi**,
Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990.